

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

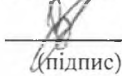
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КАФЕДРА ФІНАНСОВОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

ВИПУСКНА РОБОТА

на тему: Правові засади протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах

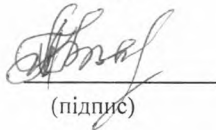
Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, ПМФз-23-1 групи,
спеціальності 081 «Право»

освітня програма «Правове забезпечення фінансової безпеки держави»

(підпис)

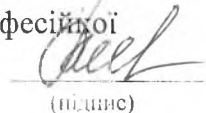
Волинець Валерія Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

(підпис)

Касьяненко Любов Михайлівна, д.ю.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми

(підпис)

Білоус Віктор Тарасович, д.ю.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри фінансового та податкового права
протокол від «09» січня 2025 р. № 8.

Завідувач кафедри

(підпис)

Глух Марина Василівна, к.ю.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2025

Реєстрація № 6 17.01.2025. [Signature]
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 04.01.2025. [Signature]
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту Вірнісно 12.02.2025. [Signature]
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [Signature]
(підпис)

М.В. Кармаліта
(ініціали, прізвище)

Члени комісії: [Signature]
(підпис)

М.В. Глух
(ініціали, прізвище)

[Signature]
(підпис)

В.Т. Білоус
(ініціали, прізвище)

[Signature]
(підпис)

А.В. Гарбінська-Руденко
(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
Відповідь	від 0 до 10	10		1. <i>[Signature]</i> 2. <i>[Signature]</i> 3. <i>[Signature]</i> 4. <i>[Signature]</i> 5. <i>[Signature]</i>
Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
Візнання теоретичного та фактичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
Випробування (участь у дискусіях)	від 0 до 10			
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	50		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря (підписи)
90	A	<i>[Signature]</i>	12.02.25	1. <i>[Signature]</i> 2. <i>[Signature]</i> 3. <i>[Signature]</i> 4. <i>[Signature]</i> 5. <i>[Signature]</i>

АНОТАЦІЯ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ШАХРАЙСТВАМ У ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Метою випускної роботи є аналіз правових засад протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах, розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та підвищення ефективності заходів такої протидії.

Відповідно до поставленої мети були визначені основні завдання:

- визначити поняття та види фінансових шахрайств;
- кваліфікувати об'єктивну та суб'єктивну сторони шахрайства, встановити ознаки та особливості шахрайств;
- виокремити основні характеристики та сутність фінансових махінацій;
- визначити специфіку здійснення шахрайських дій у податковій сфері;
- проаналізувати схеми шахрайства, що спрямовані на ухилення від сплати податків або незаконне відшкодування окремих податкових зобов'язань;
- вивчити сутність та особливості митного шахрайства;
- проаналізувати методи виявлення фальсифікацій та запобігання шахрайствам з фінансовою звітністю у податкових правовідносинах;
- вивчити зарубіжний досвід у протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах та запропонувати актуальні напрямки його застосування в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в системі протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах.

Предметом дослідження є правові засади протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення законодавства України щодо протидії фінансовим шахрайствам, а також для підвищення ефективності роботи податкових органів.

Запропоновані рекомендації можуть знайти практичне застосування у правозастосовній діяльності та сприяти зниженню рівня фінансових шахрайств у податкових правовідносинах.

Випускна робота містить 47 сторінок, список використаних джерел з 48 найменування.

Ключові слова: фінансове шахрайство, податкові правовідносини, фінансові показники, фальсифікація, податкове правопорушення.

Рік виконання випускної роботи: 2024 р.

Рік захисту роботи: 2025 р.

ABSTRACT

LEGAL FRAMEWORK FOR COMBATING FINANCIAL FRAUD IN TAX RELATIONS

The *purpose* of the graduation work is to analyze the legal framework for combating financial fraud in tax relations, to develop recommendations for improving legislation and increasing the effectiveness of such countermeasures.

In accordance with this goal, the main tasks were defined:

- define the concept and types of financial fraud;
- to qualify the objective and subjective sides of fraud, to establish the signs and features of fraud;
- to identify the main characteristics and essence of financial fraud;
- to determine the specifics of fraudulent activities in the tax sphere;
- to analyze fraud schemes aimed at tax evasion or illegal reimbursement of certain tax liabilities;
- study the nature and characteristics of customs fraud;
- to analyze methods of detecting fraud and preventing fraud with financial statements in tax relations;
- to study foreign experience in combating financial fraud in tax relations and to propose relevant areas of its application in Ukraine.

The object of the study is the social relations that develop in the system of combating financial fraud in tax relations.

The subject of the study is the legal framework for combating financial fraud in tax relations.

The results of the study can be used to improve the legislation of Ukraine on combating financial fraud, as well as to increase the efficiency of tax authorities.

The proposed recommendations can find practical application in law enforcement activities and help reduce the level of financial fraud in tax relations.

The graduation work consists of 47 pages and a list of 48 references.

Keywords: financial fraud, tax legal relations, financial indicators, falsification, tax offense.

The year of the qualification work is 2024.

Year of thesis defense 2025.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
 РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА.....	9
1.1. Поняття, форми та види шахрайства.....	9
1.2. Ознаки та особливості фінансового шахрайства.....	14
1.3. Фінансове шахрайство як одна з форм обману. Основні характеристики та сутність фінансових махінацій.....	16
 РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ШАХРАЙСТВАМ У СФЕРІ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	20
2.1. Загальна характеристика та основні методи шахрайських дій у податковій сфері.....	20
2.2. Схеми шахрайства, спрямовані на ухилення від сплати податків або незаконне відшкодування окремих податкових зобов'язань.....	24
2.3. Сутність та особливості митного шахрайства.....	28
2.4. Виявлення фальсифікацій та запобігання шахрайствам з фінансовою звітністю у податкових правовідносинах.....	31
 РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ШАХРАЙСТВАМ У ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	39
 ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансові шахрайства у податкових правовідносинах є однією з найбільш серйозних проблем, що загрожують податковій системі та, як наслідок, наповненню державного та місцевих бюджетів. В умовах війни, економічної кризи, нестабільності податкового законодавства, недостатньої правової обізнаності платників податків, питання протидії податковим шахрайствам повинно викликати особливу увагу держави. Явища нестабільності в економічних процесах у будь-якій державі викликають збільшення кількості податкових правопорушень, зокрема і у формі фінансових шахрайств, що завдають шкоду суспільним інтересам та спричиняють втрати частини національного доходу. Необхідність розробки ефективних механізмів правової протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах з метою забезпечення фінансової безпеки держави є сучасним викликом.

В умовах сьогодення, коли фінансова система держави потерпає від викликів війни, а податкова культура громадян та і не досягла належного рівня, ефективна протидія фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах є також і питанням національної безпеки. Важливо також враховувати, що фінансові шахрайства призводять до втрат державного бюджету, що впливає, в тому числі, і на фінансування потреб безпеки та оборони нашої держави. Ефективність протидії фінансовому шахрайству у податкових відносинах прямо залежить від удосконалення фінансового та податкового законодавства, покращення взаємодії між державними органами, належного рівня їх активності і професійної придатності.

Актуальні проблеми практики в ефективній протидії фінансовому шахрайству мають не достатній рівень наукового забезпечення. Значна кількість наукових напрацювань не утворюють системного підходу, серед наукових досліджень зустрічаються різні трактування багатьох ключових понять і категорій у контексті протидії фінансовим шахрайствам. Розвиток

інформаційних технологій та використання інструментів штучного інтелекту спричинили виникнення нових способів шахраювання з фінансовими ресурсами та податками. Все це зумовлює потребу у сучасному осмисленню вже існуючих наукових положень в системі протидії фінансовим шахрайствам.

У спеціальній літературі проблематика фінансових шахрайств досліджувались досить активно. Теоретичну основу для розроблення сучасних методик розслідування фінансового шахрайства заклали такі вчені В. П. Бахін, В. В. Лисенко, С. М. Стахівський, П. В. Цимбал, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та інші. Проблематика протидії економічним злочинам, зокрема і у фінансовій сфері, є предметом досліджень В. І. Антипова, Ю. В. В. Т. Білоуса, В. М. Поповича, Р. А. Калюжного, А. В. Савченка, Л. М. Стрельбицької, О. Н. Ярмиша та інших. Водночас комплексного наукового дослідження механізмів протидії фінансового шахрайства, в тому числі і у податкових правовідносинах, не здійснювалось. Питання правового регулювання протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах залишаються відкритими та потребують сучасних досліджень з врахуванням розвитку податкового законодавства в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є аналіз правових засад протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах, розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та підвищення ефективності заходів такої протидії.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні *завдання*:

- визначити поняття та види фінансових шахрайств;
- кваліфікувати об'єктивну та суб'єктивну сторони шахрайства, встановити ознаки та особливості шахрайств;
- виокремити основні характеристики та сутність фінансових махінацій;
- визначити специфіку здійснення шахрайських дій у податковій сфері;
- проаналізувати схеми шахрайства, що спрямовані на ухилення від сплати податків або незаконне відшкодування окремих податкових зобов'язань;

- вивчити сутність та особливості митного шахрайства;
- проаналізувати методи виявлення фальсифікацій та запобігання шахрайствам з фінансовою звітністю у податкових правовідносинах;
- вивчити зарубіжний досвід у протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах та запропонувати актуальні напрямки його застосування в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в системі протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах.

Предметом дослідження є правові засади протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах.

Методи дослідження. У роботі використовуються загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняльно-правовий метод, системний підхід, методи моделювання та прогнозування. Зокрема, аналіз законодавства, порівняльне вивчення національних і міжнародних норм, застосування статистичних методів для оцінки ефективності заходів протидії.

Науково-практична значимість одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення законодавства України щодо протидії фінансовим шахрайствам, а також для підвищення ефективності роботи податкових органів. Запропоновані рекомендації можуть знайти практичне застосування у правозастосовній діяльності та сприяти зниженню рівня фінансових шахрайств у податкових правовідносинах.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА

1.1. Поняття, форми та види шахрайства

У юридичній літературі існують різні підходи до трактування поняття шахрайського обману. Виділяються два основних підходи. Перший підхід полягає у розумінні обману як викривлення істини або замовчування істини.

Другий підхід передбачає розуміння обману як повідомлення неправдивих відомостей і навмисне приховування обставин, повідомлення про які є обов'язковим. Цей підхід підтримує більшість саме більшість вчених-криміналістів.

За своєю суттю, обман завжди передбачає певне спілкування між людьми, де з одного боку виступає особа, що надає неправдиві відомості, а з іншого – потерпілий (жертва злочину), якому адресуються ці неправдиві відомості. У науці особа, яка здійснює обман, називається індуктором, а особа, яка зазнає обману, - реципієнтом [1, с. 350].

Обман, тобто створення неправдивої моделі дійсності, може здійснюватися різними способами і на різних етапах передавання інформації від індуктора до реципієнта. При цьому навмисному викривленню може піддаватися як сама інформація, так і свідомість реципієнта. Інакше кажучи, обман можна розглядати як маніпуляцію з інформаційним потоком, який отримує особа. Зміст такої інформації полягає у неправдивих відомостях про обставини, на які спирається злочинець для заволодіння майном або набуття права на нього.

Неправдиві відомості при обмані являють собою інформацію, яка не відповідає дійсності та спотворює правду. Під істиною розуміється правильне, адекватне відбиття реальності суб'єктом пізнання. Відповідно, характеристика

істинності (або неістинності) належить до думок і суджень, а не до самої реальності, що відбивається в розумовій діяльності людини.

При шахрайстві типовим обманним прийомом є розміщення рекламних оголошень без наміру виконати обіцяні послуги. Це можуть бути пропозиції про продаж товарів за низькими цінами, пересилання поштою насіння або саджанців, будівництво дачних будинків. Останнім часом з'явилося багато рекламних оголошень про продаж квартир, послуги з працевлаштування за кордоном, організації туристичних поїздок, набори на курси бухгалтерів, менеджерів тощо. Також набуло широкого масштабу інтернет-шахрайство. Термін «інтернет-шахрайство» означає будь-які шахрайські дії, де використовуються елементи Інтернету – чати, електронна пошта, дошки оголошень чи веб-сайти – для залучення потенційних жертв, здійснення шахрайських угод або передачі коштів від шахрайства до фінансових установ чи інших осіб, які беруть участь у таких операціях.

Так, при вчиненні шахрайства, пов'язаного з працевлаштуванням за кордоном, злочинці використовують усі наявні сучасні можливості. Суть цього виду шахрайства полягає в тому, що шахрай орендує приміщення під офіс, готує необхідні документи, купує оргтехніку тощо. Після цього в засобах масової інформації розміщує оголошення про набір працівників різних спеціальностей із зазначенням високої заробітної плати. Від бажаючих одержати роботу приймається аванс для оформлення документів, придбання квитків тощо. Зібравши велику суму грошей, шахрай зникає [2, с. 47].

Зміст обману також включає приховування або умовчування про обставини, які винний був зобов'язаний повідомити, але не зробив цього, вводячи або прагнучи ввести особу в оману. Неповідомлення про відомості, які особа повинна була повідомити, як і повідомлення неправдивих відомостей, завжди спрямоване на те, щоб істина щодо відповідних обставин у свідомості особи, яку обманюють, була представлена у викривленому вигляді. Через обман винний втручається в психічну та інтелектуальну діяльність іншої особи, спотворюючи її уявлення про відповідні обставини. Таким чином,

повідомлення неправдивих відомостей та умовчання про відомості, які особа повинна була повідомити, є особливими видами інформаційного впливу на психіку особи, яку обманюють. За допомогою обману шахрай вводить іншу особу в оману щодо справжнього стану справ.

Форма обману – це його зовнішнє вираження. Залежно від двох видів суспільно небезпечної поведінки людини, форми обману можуть бути класифіковані на активний обман, здійснений шляхом дії, та пасивний обман, здійснений шляхом бездіяльності. У літературі вони розглядаються як активний обман, тобто той, що здійснюється через повідомлення неправдивих відомостей, і пасивний обман, тобто той, що здійснюється шляхом замовчування або приховування обставин, які винний зобов'язаний був повідомити.

Активний обман характеризується тим, що винний своїми активними діями, які полягають у повідомленні неправдивих відомостей, спотворює істину і намагається ввести особу в оману. Активний обман (обман дією в широкому розумінні) можна поділити на словесний (вербальний) обман і обман дією. Цей поділ є дещо умовним, оскільки словесний обман також може бути дією в кримінально-правовому значенні, що належить до класу інформаційних дій. Проте він є доцільним, оскільки дозволяє виділити конкретні форми обману, які проявляються в активній поведінці. В основі цієї класифікації лежить об'єктивно різне вираження інформаційного впливу в процесі спілкування однієї особи з іншою. Це спілкування може бути як вербальним, так і невербальним [2, с. 52].

Словесний обман характеризується тим, що винний повідомляє неправдиві відомості, спотворюючи істину за допомогою слів. Залежно від того, як саме слова доведені до потерпілого, словесний обман може бути здійснений як у письмовій, так і в усній формі. Обидві вони виражаються словами, хоча у першому випадку словесна форма передбачає відтворення думки людини за допомогою письмових знаків, а в другому – слова виражаються усно.

Обман у письмовій формі при шахрайстві часто виражається через використання підроблених документів. Активний обман у формі дії проявляється у вчинках, рухах тіла, жестах особи, яка обманює, на підставі яких можна зробити висновок про ствердження або заперечення тих чи інших фактів. Це означає, що дії замінюють слова для передачі неправдивої інформації потерпілому.

Зазначена форма шахрайства може проявлятися у використанні підроблених документів, а також чужих або недійсних документів, у збуті та іншому використанні для обману підроблених предметів, у підміні предметів, у незаконному носінні форменого одягу, симуляції хвороби, шулерстві, знахарстві, різного роду жестах та умовних знаках.

Обман у формі пасивної поведінки (обман бездіяльністю) полягає в умовчанні або неповідомленні інформації, яку особа зобов'язана була надати. Замовчування таких відомостей може мати різний вплив на потерпілого. З фізичного боку, злочинна дія може варіюватися від простих, елементарних актів поведінки до складних дій, що складаються з декількох етапів. Виходячи з цього, розрізняють шахрайство у формі простих та складних дій [3, с. 122].

Незважаючи на загальну форму, шахрайство, яке здійснюється через обман або зловживання довірою, має багато різновидів. У криміналістичній літературі останнім часом розглядаються нові види шахрайства: на ринку цінних паперів, у сфері приватизації, кредитно-банківських відносинах, обігу житла, страхових послуг, працевлаштуванні, інвестиціях, інтернет-шахрайстві тощо.

До традиційних видів шахрайства належить отримання грошей, речей, цінностей або іншого майна в тимчасове користування, у борг, заставу або передоплату з метою заволодіння ними. Зовні такі дії можуть виглядати як невиконання зобов'язань цивільно-правового характеру, оскільки шахраї маскують їх під правові договори: позики, купівлі-продажу, застави тощо. Згодом вони можуть виправдовувати неповернення майна різними фінансовими або матеріальними труднощами [4, с. 275].

Шахрайство з використанням «ляльки» було відоме ще з часів середньовіччя. «Лялька» може бути двох видів: товарна, коли замість купленої речі передається щось нерівноцінне в такій самій упаковці, і грошова, що являє собою пачку грошей, всередині якої нарізаний папір. Грошова «лялька» часто використовується як засіб розрахунку за придбаний товар або для підкидання громадянам на вулиці з подальшим поділом коштовностей, які беруть у заставу.

Усталеним видом шахрайства є фармазонство, тобто фальсифікація. Часто фальсифікують: 1) каблучки, персні з кольорових металів, що продаються під виглядом золотих; 2) продукти, алкогольні напої; 3) грошові знаки.

Шахрайство з валютою займає значне місце серед різних видів шахрайства. Найпоширенішою валютою при таких злочинах є долари США. Один із способів шахрайства – фальсифікація іноземної валюти шляхом зміни цифрового номіналу.

У сучасних умовах широко поширилося шахрайство в сфері підприємницької діяльності. Проголошена державою свобода підприємництва дозволила шахраям завдавати шкоди великій кількості людей. Вони створюють довірчі товариства, трастові, страхові та фінансові компанії, які активно залучають кошти громадян за принципом фінансової піраміди. Клієнтів приваблюють високими відсотками і можливістю захистити свої кошти від інфляції та примножити їх, але виплата відсотків здійснюється за рахунок нових вкладників. Виплати тривають доти, поки сума внесених коштів перевищує суму виплат. На певному етапі керівники таких структур зникають разом із грошима або припиняють виплачувати відсотки, оскільки кошти нікуди не інвестувалися і не приносили прибутку [5, с. 400].

Також набуло поширення шахрайство в сфері житлового будівництва. Суть цього виду шахрайства полягає у залученні коштів громадян з обіцянкою інвестування в будівництво та реконструкцію житлових будинків. По завершенню будівництва потерпілим повинні надати квартири відповідно до укладених договорів. Однак, після завершення терміну дії договору фірми не

виконують свої зобов'язання, припиняють діяльність і не повертають вкладені кошти.

Зростає кількість злочинів, пов'язаних з відчуженням нерухомості громадян. У цій сфері спостерігаються два основні види незаконних угод: купівля-продаж чужих приватизованих квартир і здача в найом (піднайом) житла без дозволу власника (наймача).

При продажу житла часто використовується наступна схема: шахрай орендує житло на кілька місяців, оплачує проживання, щоб потерпілі не хвилювалися і не перевіряли його, виготовляє підроблені документи на квартиру і продає її.

Отже, у сучасних умовах значного поширення набуло шахрайство у сфері підприємницької діяльності, житлового будівництва та відчуження нерухомості, податкові шахрайства з метою незаконного збагачення. Шахраї використовують різноманітні схеми, такі як фінансові піраміди, псевдоінвестиції в будівництво, підробка документів та інтернет-шахрайство, щоб заволодіти коштами громадян. Вони маскують свої дії під легальні угоди, що значно ускладнює їх виявлення та притягнення до відповідальності. Це підкреслює необхідність посилення контролю та вдосконалення законодавства у боротьбі з такими злочинами.

1.2. Ознаки та особливості фінансового шахрайства

Шахрайство з фінансовими ресурсами як склад злочину не займає значного місця у наукових дослідженнях, що призводить до недостатньої наукової визначеності цього питання. Проте останнім часом, через зростаючий державний інтерес до фінансових злочинів, питання особливостей цього злочину стає дедалі актуальнішим. Незважаючи на чітко визначені елементи складу злочину, передбаченого ст. 222 КК України [11], на практиці часто виникають питання щодо розмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від інших подібних злочинів.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в активних діях з подання завідомо неправдивої інформації до органів державної влади, органів АРК, місцевого самоврядування, банківських установ чи інших кредиторів. Подання цієї інформації здійснюється з метою незаконного отримання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи податкових пільг. У контексті ст. 222 КК України термін «завідомо неправдива інформація» розуміється як такі дані, які надаються відповідним органам влади, банківським установам або іншим кредиторам, і можуть слугувати підставою для ухвалення рішення про надання або ненадання фінансової допомоги [11].

Суб'єктом цього злочину є спеціальні категорії громадян, визначені законом. До них належать, зокрема, громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, засновники або власники суб'єктів господарської діяльності та службові особи юридичних осіб, зареєстрованих як суб'єкти підприємницької діяльності [6].

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення охоплює внутрішню сторону правопорушення та виражає психічне ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Вона складається з обов'язкової ознаки, якою є вина, та факультативних, до яких належать мотив і мета. Згідно зі ст. 23 КК України [11], вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. У законодавстві передбачено дві форми вини: умисел та необережність.

Умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямий умисел полягає в тому, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його наслідки і бажала їх настання. Непрямий умисел – коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його наслідки, і хоча не бажала їх настання, свідомо припускала їх можливість. Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість.

Шахрайство є умисним кримінальним правопорушенням, що здійснюється з прямим умислом. Це означає, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер обману або зловживання довірою, передбачає наслідки своїх дій і бажає їх настання. Вчинення шахрайства передбачає, що особа прагне заволодіти чужим майном або правом на майно, завдаючи шкоду потерпілому [7, с. 55].

Отже, шахрайство з фінансовими ресурсами як склад злочину має недостатнє наукове опрацювання, проте удосконалення системи протидії фінансових злочинів робить актуалізує необхідність досліджень у даній сфері. Незважаючи на чітко визначені елементи складу злочину, часто виникають складнощі у відмежуванні шахрайства з фінансовими ресурсами від інших подібних злочинів. Об'єктивна сторона такої протиправної діяльності виражається в активних діях з подання завідомо неправдивої інформації для отримання субсидій, дотацій, кредитів чи податкових пільг. Суб'єктом вказаного діяння є спеціальні категорії громадян, а суб'єктивна сторона передбачає прямий умисел, коли особа усвідомлює та бажає наслідків своїх дій. Таким чином, фінансове шахрайство є умисним правопорушенням, що посягає на встановлений порядок здійснення фінансових відносин в державі та завдає фінансових втрат державному та місцевим бюджетам, що ставить під загрозу виконання державою своїх завдань і функцій.

1.3. Фінансове шахрайство як одна з форм обману. Основні характеристики та сутність фінансових махінацій

Перш за все, варто зазначити, що термін «фінансове шахрайство» етимологічно походить від поняття «шахрайство». Історично в Україні шахраями називали людей, які поводитися нечесно та приховували свої вчинки. Новий тлумачний словник української мови стверджує, що слово «шахрайство» має спільне коріння зі словом «шахер-махер», що означає нечесну операцію або махінацію. У наукових колах часто використовуються

синоніми цього явища, такі як афера та махінація, які також означають шахрайство або обманні дії. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає шахрайство як хитрий і спритний обман, заволодіння майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [8].

Вітчизняний учений С. Чернявський визначає фінансове шахрайство як «систему взаємопов'язаних суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на розкрадання майна або набуття права на майно шляхом обману у сфері фінансових відносин» [48, с. 90]. Український науковець О. Карпович наводить більш детальне визначення фінансового шахрайства «як кримінально караних дій у сфері грошового обігу, таких як обман, зловживання довірою, підробка, переведення безготівкових коштів в готівку, отримання незаконного прибутку від приховування доходів та несплати податків, фальсифікація документів та інші подібні дії» [9, с. 85].

Г. Чернишов трактує фінансове шахрайство як «кримінологічне явище, що охоплює злочинну діяльність і виражається в системі кримінально-караних та легальних дій, які вчиняються шляхом обману або зловживання довірою у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів з метою здобуття матеріальної вигоди» [10, с.232]. У наукових працях можна зустріти інше визначення цього автора: фінансове шахрайство як комплекс корисливих посягань на фінансові ресурси громадян, суб'єктів господарювання та держави шляхом обману та зловживання довірою.

Кримінальний кодекс України (стаття 222) визначає шахрайство з фінансовими ресурсами як «надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, АР Крим, місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою отримання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи податкових пільг» [11]. Це визначення охоплює шахрайські дії щодо фінансових ресурсів держави або суб'єктів господарювання, але не стосується шахрайських посягань на фінансові ресурси громадян та інші види шахрайства, такі як корупція, хабарництво, незаконне привласнення майна, викрадення персональних даних.

С. Чорнуцький пропонує розуміти фінансове шахрайство «як умисні дії особи або групи осіб, що призводять до порушення законодавства з метою отримання доходу або іншої вигоди» [12, с.129]. О. Бура та І. Добровольська визначають фінансове шахрайство як «вид економічного шахрайства, спрямованого на розкрадання чужого майна або набуття права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою у сфері фінансових відносин» [13].

Беручи до уваги напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених, можна сформулювати визначення фінансового шахрайства як сукупності економічних відносин, які реалізуються юридичними або фізичними особами (зазвичай без насильницьких дій) у процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів шляхом обману або зловживання довірою чи службовим становищем з метою отримання економічної або іншої вигоди. Фінансове шахрайство відображає грошові потоки між шахраєм та жертвою, в результаті яких шахрай отримує економічні вигоди, а жертва зазнає збитків. Це явище слід досліджувати з урахуванням економічних, психологічних та правових аспектів його природи [14, с. 101].

Важливими чинниками виникнення та поширення фінансового шахрайства є економічні фактори. Практика показує, що кількість шахрайських дій зростає під час економічних криз, коли нестабільна фінансова ситуація призводить до банкрутства фінансових установ, закриття підприємств та втрати довіри до традиційних інструментів інвестування. У такій ситуації навіть абсурдні авантюри можуть здаватися виходом, і люди, спокушаючись на легкі заробітки, стають жертвами шахраїв.

У періоди економічної стабільності шахрайство також має місце, оскільки зростають доходи та втрачається фінансова пильність. До поширення шахрайських схем сприяють і такі фактори, як розмаїття нових фінансових інструментів, зростання обсягів фінансових трансакцій, нівелювання бар'єрів для переміщення грошей та товарів у процесі глобалізації, що сприяє транснаціональній фінансовій злочинності [15, с. 233].

Фінансові шахрайства базуються також на психологічних чинниках. Незважаючи на постійні попередження щодо шахрайських схем, люди продовжують вкладати кошти у такі проекти. Фахівці вважають, що основна причина цього - прагнення «легких» грошей, що ґрунтується на людській жадібності. Феномен довіри також відіграє важливу роль, оскільки люди за своєю природою схильні довіряти один одному, що шахраї використовують у своїх інтересах [16, с. 67].

Інші важливі чинники включають низький рівень фінансової грамотності громадян та недосконалість законодавчої бази. Статті 190 і 222 Кримінального кодексу України не охоплюють всі операції, пов'язані з привласненням коштів громадян. До таких порушень належать фіктивне підприємництво, зайняття гральним бізнесом, доведення до банкрутства суб'єкта діяльності, доведення банку до неплатоспроможності, незаконне використання інсайдерської інформації, збут підроблених грошей та незаконні дії з платіжними картками [11].

В Україні правоохоронці розкривають лише 15-20% випадків фінансових шахрайств, що пояснюється складною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні, а також спритністю та хитрістю сучасних шахраїв.

Отже, поширення фінансового шахрайства зумовлене як економічними, так і психологічними чинниками. Під час економічних криз кількість шахрайських дій зростає, але навіть у стабільні періоди вони не зникають. Люди прагнуть легких заробітків і часто стають жертвами обману. Недосконалість законодавчої бази та низький рівень фінансової грамотності також сприяють поширенню шахрайських схем. Правоохоронці розкривають невелику частку таких злочинів, що ускладнює боротьбу з фінансовими шахраями.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ШАХРАЙСТВАМ У СФЕРІ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Загальна характеристика та основні методи шахрайських дій у податковій сфері

Податкове шахрайство – це ухилення від сплати податків фізичними або юридичними особами, які мають податковий обов’язок, шляхом обману, перекручення чи фальсифікації даних, що складають податкову інформацію. Це один із видів злочинів у фінансовій сфері, що призводить до недоотримання коштів державним та місцевими бюджетами, збільшуючи дефіцит державних фінансів.

В Україні використовують різні методи оптимізації податкових платежів. Основні з них включають:

1. податкове планування;
2. уникнення оподаткування;
3. ухилення від оподаткування.

Терміни «ухилення від сплати податків» і «уникнення від сплати податків» часто використовуються як синоніми. Податкова оптимізація в широкому сенсі включає обидва ці поняття. Ухилення від оподаткування означає дії платника податків, спрямовані на скорочення його податкових зобов’язань [17, с. 512].

Існують законні методи зменшення податків, зборів та інших обов’язкових платежів. Це не ухилення від сплати податків, а організація роботи, яка дозволяє знижувати необґрунтовану переплату податків без нарахування пені чи штрафів. Така податкова оптимізація передбачає дії в межах чинного законодавства і не тягне за собою несприятливих наслідків.

Основні схеми ухилення від сплати податків в Україні:

1. Недобросовісне складання податкової звітності, коли реальні результати діяльності не відображаються у податковому обліку.
2. Штучне завищення валових витрат через залучення фіктивних споживачів та постачальників, щоб завищити податковий кредит.
3. Ухилення від сплати ПДВ та його відшкодування за операціями в Україні, включаючи заниження цін товарно-матеріальних цінностей та фіктивні операції.
4. Ухилення від оподаткування під час імпорتنих операцій шляхом значного заниження ціни імпорتنих товарів, використання офшорних підприємств.
5. Незаконні експортні операції, коли підприємство-експортер неофіційно купує товар за низькими цінами, оформляючи покупки через підставні фірми з завищеними цінами.

Ці схеми свідчать про недосконалість податкового законодавства, велике податкове навантаження на економічних суб'єктів, відсутність ефективного механізму нагляду за сплатою податків, корупцію та інші проблеми. Для розвитку економіки України та подолання ухилення від оподаткування необхідно провести податкові реформи, створити якісне і стабільне податкове законодавство, впровадити заходи, що заохочують платників виконувати свої податкові зобов'язання, та організувати ефективну взаємодію державних органів у сфері податкового нагляду [18, с. 102].

На сучасному етапі розвитку приватного сектору української економіки досить часто трапляються суспільно небезпечні дії, пов'язані з несплатою або недоплатою податків, зборів та інших обов'язкових платежів до державного чи місцевого бюджетів. Для боротьби з такими протиправними проявами в Кримінальному кодексі України було сформульовано статтю 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» [11]. Вона визначає, що цей злочин полягає в умисному ухиленні від сплати податків, зборів, що входять у систему оподаткування, введених законом, вчиненому службовою особою підприємства, установи, організації, або особою, яка займається

підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, зобов'язаною їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до ненадходження коштів у значних розмірах [11].

Аналізуючи цю статтю, видно, що з об'єктивної сторони цей злочин характеризується як «ухилення від сплати», що може здійснюватися як шляхом злочинних дій, так і злочинної бездіяльності щодо несплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Стаття 212 не конкретизує способи ухилення від сплати, що дозволяє практиці «широке» тлумачення цієї категорії, включаючи [11]:

1. Фактичну несплату, недоплату податків і зборів;
2. Приховування та заниження об'єкта оподаткування;
3. Неподання документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів;
4. Ухилення від взяття на облік у контролюючих органах;
5. Неправильне обчислення сум податків і зборів;
6. Маніпуляції з податковими пільгами і ставками;
7. Заниження вартості чистих активів;
8. Заниження ставок оподаткування.

Головною особливістю таких форм ухилення є те, що вони мають призвести до ненадходження коштів у бюджет у значних розмірах, що перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян у 3000 разів і більше.

З точки зору об'єктивної сторони податкового шахрайства, такі дії формулюються як «умисне подання податкової звітності з неправдивою інформацією» або «умисне неподання такої звітності». Також можливі варіанти подання звітності з відсутністю належної інформації. У випадку ухилення від сплати податків можливі варіанти ухилення через подання неправдивих відомостей у звітності та ухилення через подання правдивих відомостей, але без сплати податкового боргу, наприклад, шляхом банкрутства або припинення господарської діяльності [19, с. 77].

Інші важливі аспекти ухилення від сплати податків включають:

1. Фактична несплата, недоплата податків і зборів: коли платник податків свідомо не сплачує належні платежі.
2. Приховування та заниження об'єкта оподаткування: коли інформація про доходи, прибутки або інші об'єкти оподаткування свідомо приховується або занижується.
3. Неподання документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків: коли платник податків не подає необхідні документи для обчислення і сплати податків.
4. Ухилення від взяття на облік у контролюючих органах: коли суб'єкти господарювання не стають на облік в податкових органах.
5. Неправильне обчислення сум податків і зборів: коли суми податків свідомо неправильно обчислюються.
6. Маніпуляції з податковими пільгами і ставками: коли податкові пільги та ставки свідомо використовуються або змінюються для ухилення від сплати податків.
7. Заниження вартості чистих активів: коли вартість активів суб'єкта господарювання свідомо занижується.
8. Заниження ставок оподаткування: коли ставки оподаткування свідомо занижуються [20, с.135].

Ці схеми свідчать про необхідність вдосконалення податкового законодавства, зменшення податкового навантаження, ефективного механізму нагляду за сплатою податків та боротьби з корупцією. Щоб забезпечити розвиток економіки України та подолати ухилення від оподаткування, необхідно провести податкові реформи, створити якісне і стабільне податкове законодавство, впровадити заходи, що заохочують платників виконувати свої податкові зобов'язання, та організувати ефективну взаємодію державних органів у сфері податкового нагляду.

Також слід враховувати, що податкове шахрайство має бути не тільки попереджуваним, але й належним чином караним, що забезпечить належну

дисципліну платників податків і підвищить рівень добровільного виконання податкових обов'язків.

Отже, податкове шахрайство на сучасному етапі розвитку економіки в Україні є поширеним явищем, що значно впливає на фінансову стабільність держави. Різноманітні схеми ухилення від сплати податків, включаючи недобросовісне складання податкової звітності, штучне завищення витрат, ухилення від сплати ПДВ, заниження вартості імпортованих товарів та незаконні експортні операції, свідчать про недосконалість податкового законодавства та слабкий контроль з боку держави. Для боротьби з цим явищем державі необхідно оптимізувати діяльність державних органів, забезпечити стабільне та ефективне податкове законодавство, впроваджувати заходи, що заохочують виконання податкових зобов'язань платниками податків, а також популяризувати заходи з фінансової та податкової грамотності серед населення. Це дозволить убезпечити економіку України від наслідків податкових шахрайств та покращити рівень дохідності бюджетів.

2.2. Схеми шахрайства, спрямовані на ухилення від сплати податків або незаконне відшкодування окремих податкових зобов'язань

Проблема шахрайства, пов'язаного з ПДВ, та збитків для держав-членів Європейського Союзу є серйозною загрозою для бюджетів і економік цих країн. На сьогодні українська юридична наукова спільнота приділяє велику увагу адаптації податкового законодавства до європейських стандартів, як того вимагає Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

Варто зазначити, що співпраця між податковими органами країн ЄС не обмежується лише боротьбою з податковим шахрайством, а має багато інших переваг як для податкових органів, так і для платників податків. Це покращує господарську діяльність, підвищує довіру у фінансовому середовищі, спрощує доступ до загальних баз даних, таких як актуальні ідентифікаційні номери

платників ПДВ, та допомагає вирахувати правильну квоту ПДВ під час транскордонних операцій [21, с. 35].

Складна система ПДВ кожної країни-члена ЄС, а також вільне пересування товарів і послуг, створюють умови для появи недобросовісних суб'єктів господарювання, які прагнуть ухилитися від сплати податку на додану вартість або незаконно отримати його повернення. Найпоширенішими видами податкового шахрайства у сфері ПДВ є так звані «каруселі» та «зникаючий платник» [22]. Раніше ці проблеми були відомі лише на внутрішньодержавному рівні, але тепер вони стали міжнародною проблемою. Немає ефективного способу боротьби з такими явищами на рівні окремих держав, і єдиним дієвим методом є створення системи співпраці між податковими органами країн ЄС і Європейською Комісією.

Шахрайство у сфері ПДВ зазвичай полягає в тому, що платник не подає декларацію або не вказує в ній всі трансакції, не сплачуючи відповідного ПДВ. «Карусель» виникає, коли суб'єкт ввозить товари з іншої країни ЄС без сплати ПДВ, а потім продає їх через низку товариств, врешті-решт вивозячи товар за межі країни. Кожне товариство користується поверненням ПДВ, що призводить до значних збитків. Це небезпечний вид податкового шахрайства, який має серйозні негативні наслідки для держав та ЄС у цілому [23].

Іншим видом шахрайства є «зникаючий платник», коли недобросовісний суб'єкт створює фіктивне товариство з метою здійснення шахрайства, пов'язаного з ПДВ. Такі платники переслідують цілі, як-от незаконне отримання ПДВ через фіктивні операції або ухилення від сплати належного ПДВ, не вказуючи весь оборот у декларації. У Польщі такі суб'єкти часто обирають форму товариства з обмеженою відповідальністю, відкриваючи багато банківських рахунків у різних країнах ЄС, використовуючи документи інших осіб.

Виявлення такого шахрайства є серйозною проблемою для контролюючих органів, а міжнародний характер торгівлі ще більше ускладнює переслідування винних. У зв'язку зі зростанням кількості податкових

шахрайств та безпорадністю окремих країн у боротьбі з цією проблемою, між державами-членами ЄС неодноразово ініціювалися міжнародні обговорення щодо покращення податкового співробітництва та ефективного обміну інформацією.

Одними з перших важливих кроків у боротьбі з податковим шахрайством на рівні ЄС стали Регламент Ради (ЄЕС) № 218/92 [24] та Регламент Ради (ЄС) № 1798/2003 від 7 жовтня 2003 року щодо адміністративної співпраці у сфері податку на додану вартість (ПДВ) [25] та відміну попереднього регламенту. На їх основі була створена перша спільна система обміну інформацією між державами-членами ЄС, яка дозволила податковим органам співпрацювати між собою та з Європейською Комісією для боротьби з податковим шахрайством.

З огляду на велику загрозу від ухиляння від сплати податків, недостатній рівень комунікації між податковими органами та незадовільні результати співпраці на рівні ЄС, а також порушення руху капіталу та конкуренції на внутрішньому ринку, Рада Європейського Союзу прийняла Регламент Ради (ЄС) № 904/2010 щодо адміністративної співпраці у сфері ПДВ [26]. Метою цього документа є не лише боротьба з податковим шахрайством, але й встановлення правил правильного визначення суми ПДВ, спрощення співпраці між платниками податків та державними органами, опрацювання принципів взаємодопомоги у нарахуванні ПДВ, обмін інформацією та досвідом між країнами-членами ЄС.

Регламент наголошує на важливості чіткої визначеності обов'язків кожної держави-члена у транскордонних випадках, що дозволяє ефективно контролювати сплату податків. Важливим аспектом також є якість та актуальність інформації, яка передається для створення надійних баз даних стосовно ПДВ. Швидкість дій податкових органів і дотримання визначених строків є вирішальними для ефективної боротьби з податковим шахрайством, оскільки такі дії повинні бути добре скоординовані та вчинені вчасно [27, с. 290].

Електронне пересилання та зберігання інформації щодо правильного нарахування податку та контролю за ПДВ є обов'язковою умовою успішної співпраці. У разі укладення двосторонніх угод між державами-членами щодо ПДВ, вони мають негайно повідомити про це Європейську Комісію, яка інформує інші країни-члени. Юридичні підстави для обміну податковою інформацією між державами-членами також включають договори про уникнення подвійного оподаткування, що створює більше можливостей для співпраці та обміну інформацією з урахуванням специфіки прикордонних регіонів та економічних зв'язків між країнами-сусідами.

Обмін інформацією зазвичай здійснюється за запитом, який включає обґрунтування. Якщо орган, до якого направлено запит, не вважає за необхідне порушувати адміністративне провадження, він повинен повідомити про це та надати наявні персональні дані про платника податків. Строк передачі інформації не може перевищувати 3 місяців з моменту отримання запиту, але в складних випадках можуть бути погоджені інші строки. У разі затримки органи повинні негайно повідомити про причину затримки та новий термін надання відповіді [28].

Орган, що отримав запит, може відмовити в наданні інформації, якщо це призведе до розкриття комерційної, промислової чи професійної таємниці, або якщо це суперечить публічному правопорядку. Є три виняткові ситуації, коли інформацію можна надати без запиту: коли вона необхідна для ефективного податкового контролю, коли є підозри про порушення закону про ПДВ, або коли існує ризик серйозних податкових втрат.

Для спрощення боротьби з шахрайством, пов'язаним з ПДВ, створено мережу Eurofisc, яка забезпечує оперативний обмін інформацією між відповідними органами держав-членів. У межах Eurofisc діє механізм раннього оповіщення про податкове шахрайство, покращено координацію роботи зв'язкових та створено тематичні робочі області. Інформація в межах мережі Eurofisc є конфіденційною і доступна лише уповноваженим службовцям [29, с. 99].

Отже, перші ініціативи ЄС щодо боротьби з податковим шахрайством включали створення системи обміну інформацією між державами-членами, що дозволило податковим органам співпрацювати та обмінюватися даними. Незважаючи на загрозу від ухилення від сплати податків, необхідність кращої комунікації між податковими органами та проблеми з конкуренцією на внутрішньому ринку, Рада Європейського Союзу прийняла Регламент Ради (ЄС) № 904/2010 для полегшення співпраці та встановлення правил обміну інформацією [26]. Цей регламент сприяє створенню надійних баз даних, швидкій дії податкових органів та електронному пересиланню інформації. Крім того, було створено мережу Eurofisc для оперативного обміну інформацією між відповідними органами держав-членів. Ці заходи спрямовані на ефективну боротьбу з податковим шахрайством та покращення співпраці між країнами-членами ЄС.

2.3. Сутність та особливості митного шахрайства

Митні правопорушення є одними із найбільш численних серед видів фінансових шахрайств, часто мають спільні риси із податковими шахрайствами. Вони охоплюють широкий спектр нелегальних дій, спрямованих на обхід митних правил, що призводить до значних фінансових втрат для держави та сприяє розвитку тіньової економіки.

Згідно з даними Державної митної служби України, за період із січня по листопад 2024 року зафіксували 8 748 випадків порушення митних правил, що оцінюється у 17,8 мільярда гривень. У порівнянні з аналогічним періодом 2023 року, цей показник збільшився удвічі [30].

У рамках 2 885 проваджень щодо порушень митних правил тимчасово вилучено товари на суму 530 мільйонів гривень. Зокрема:

- промислові товари оцінені у 383 мільйони гривень;
- транспортні засоби на понад 82 мільйони гривень;
- продовольчі товари на суму понад 59 мільйонів гривень;
- валюта загальною вартістю 6 мільйонів гривень.

У 2 484 випадках, включаючи провадження, розпочаті в попередні роки, митні органи наклали адміністративні штрафи на суму 80 мільйонів гривень, з яких 73 мільйони вже перераховано до державного бюджету.

До суду митниці передали 4 876 проваджень на загальну суму понад 17 мільярдів гривень. За результатами судового розгляду, включаючи справи минулих періодів, суди наклали стягнення (конфіскація товарів та штрафи) на понад 3,8 мільярда гривень.

Незаконне переміщення товарів, транспортних засобів, наркотиків, зброї, боєприпасів, вибухових речовин, культурних та історичних цінностей через митний кордон залишається проблемою. Це привертає увагу як кримінальних угруповань, так і громадян, які шукають швидких способів збагачення. Зростання протидії митним злочинам пов'язане із загальним трендом відкриття кордонів та лібералізації торговельних відносин між державами [31, с. 59].

Варто зазначити, що російсько-українська війна також негативно впливатиме на динаміку митної злочинності та світову економіку. Світова організація торгівлі прогнозує, що криза може знизити зростання світового ВВП на 0,7%-1,3%, що призведе до зростання в діапазоні 3,1%-3,7%. Прогнозується, що зростання світової торгівлі у цьому році може скоротитися майже вдвічі з 4,7% до 2,4%-3%.

Одним із ключових термінів, що описує девіантну поведінку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян під час перетину митного кордону держави, є митне шахрайство. Цей термін підкреслює способи вчинення митних правопорушень та їхні наслідки [32, с. 480].

Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства стала однією з перших міжнародних нормативно-правових актів, що визначає митні правопорушення та способи їх протидії [33]. Цю конвенцію доповнює Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів

1983 року (Україна приєдналася у 2002 році), яка регламентує підходи до кодування товарів у міжнародній торгівлі та застосування ставок мита.

Стамбульська конвенція 1990 року (Україна приєдналася у 2004 році) спрямована на спрощення митних формальностей, пов'язаних із тимчасовим ввезенням [34]. Вона визначає особливості порушень і встановлює відповідальність за такі дії. Якщо неможливо визначити територію, на якій трапилося порушення, воно вважається скоєним на території договірної сторони, де його було виявлено.

Йоганнесбурзька конвенція 2003 року регулює співробітництво у сфері протидії митним правопорушенням і передбачає можливість оперативно-розшукових заходів. Вона спрямована на забезпечення безпеки міжнародної системи постачання товарів шляхом профілактики, розслідування та припинення митних правопорушень [35, с. 368]. Згідно зі статтею 2 Йоганнесбурзької конвенції, співпраця має відповідати законодавчим і адміністративним нормам договірних сторін та їхнім наявним ресурсам. Вона підкреслює важливість оперативно-розшукової діяльності, якої, на жаль, бракує в системі правоохоронних органів України.

Сьогодні, в умовах глобалізації та відкриття кордонів, протидія митним злочинам набуває все більшої актуальності. З огляду на зростаючу тенденцію до лібералізації торговельних відносин, митні правопорушення стають однією з найбільших загроз для економічної безпеки держав.

Співпраця між країнами, обмін інформацією про нові методи контрабанди та шахрайства, а також запровадження ефективних міжнародних конвенцій дозволяють більш ефективно протидіяти митним правопорушенням і забезпечувати захист економічних інтересів держав.

Отже, митне шахрайство охоплює девіантну поведінку під час перетину митного кордону і є однією з найпоширеніших серед фінансових шахрайств в цілому. Для ефективної боротьби з митними правопорушеннями важливе міжнародне співробітництво, обмін інформацією та введення оперативно-розшукових заходів. Конвенції, як-от Гармонізована система опису та

кодування товарів, Стамбульська конвенція та Йоганнесбурзька конвенція, сприяють спрощенню митних формальностей, профілактиці, розслідуванню та припиненню митних порушень, забезпечуючи безпеку міжнародної системи постачання товарів. Проте, митній службі України бракує оперативно-розшукових можливостей, що ускладнює ефективну протидію митним шахрайствам.

2.4. Виявлення фальсифікацій та запобігання шахрайствам з фінансовою звітністю у податкових правовідносинах

Фальсифікація фінансової звітності може виникати з різних причин, зокрема для приховування доходів або їх завищення, щоб ввести в оману користувачів фінансової звітності. Це може відбуватися через зовнішній або внутрішній тиск на управлінський персонал, коли досягнення очікуваних фінансових результатів є критично важливим.

Свідоме викривлення фінансової звітності можливе, коли працівник підприємства знає про слабкі місця у внутрішньому контролі або користується довірою. Працівники зазвичай знаходять раціональні виправдання для скоєння шахрайства. Основні причини навмисного викривлення фінансової звітності можуть включати:

- зменшення податкового навантаження;
- приховування реальних результатів діяльності компанії;
- залучення інвесторів;
- конфлікт інтересів між власниками компанії та менеджментом;
- відповідність критеріям регулюючих або контролюючих органів;
- демонстрація фінансової стабільності;
- створення «запасу ефективності» під час зміни керівництва;
- отримання додаткових матеріальних вигод;
- дотримання умов боргових контрактів.

Цей перелік причин не є вичерпним і може значно розширюватися в практиці.

Фальсифікація звітності зазвичай здійснюється двома методами:

1. Активне введення в оману: викривлення або зміна інформації у звітності або підтвердних документах (наприклад, відображення фіктивного продажу).
2. Навмисне пропускання інформації: невключення транзакції або частини інформації (наприклад, не відображення понесених витрат).

Дослідження показують, що керівники віддають перевагу шахрайству через бездіяльність. Психологічні дослідження підтверджують, що люди схильні досягати неприйнятних результатів через утримання від дій, а не через активні дії. Спостерігачі схильні сприймати бездіяльність як менш навмисну і таку, що менше заслуговує на осуд [36, с. 436].

Наприклад, якщо бухгалтер не відобразив дохід від продажу, незрозуміло, чи це було навмисно, чи він просто забув. Натомість, якщо бухгалтер реєструє дохід передчасно, це вважається більш навмисною дією. Для аудитора важливо не розглядати спотворення через бездіяльність як ненавмисні помилки.

Виручка, прибуток і сукупні активи компанії – основні показники, на які звертають увагу інвестори та інші користувачі фінансової звітності. До фальсифікації також відноситься неправильна класифікація активів і зобов'язань, що впливає на коефіцієнти ліквідності та інші фінансові показники, а також пропуски під час розкриття інформації у примітках до фінансової звітності.

Ознаки фальсифікації звітності включають:

- намір обманути користувачів фінансової звітності;
- нанесення шкоди користувачам звітності;
- формальне застосування або ухилення від застосування бухгалтерських стандартів.

Основні причини фальсифікації звітності:

- жорстка конкуренція;
- відсутність або слабкий державний нагляд за складанням звітності;
- низький рівень кваліфікації бухгалтерів та аудиторів;
- особиста матеріальна зацікавленість управлінського персоналу;
- відсутність належної відповідальності за фальсифікацію звітності.

Фальсифікація фінансової звітності є умисним викривленням інформації з метою обману користувачів фінансової звітності, що може призводити до значних негативних наслідків для підприємств і суспільства в цілому [37, с. 134].

Отже, фальсифікація фінансової звітності є серйозною проблемою, що виникає з різних причин, таких як приховування або завищення доходів для введення в оману користувачів звітності. Вона може здійснюватися шляхом активного викривлення інформації або навмисного пропускання важливих даних. Основні причини включають бажання знизити податкове навантаження, залучити інвесторів, відповідати регуляторним вимогам і демонструвати фінансову стабільність. Фальсифікація фінансової звітності призводить до негативних наслідків для підприємств і суспільства, а її ознаки включають намір обманути користувачів, завдання їм шкоди та ухилення від застосування бухгалтерських стандартів. Відсутність належного державного нагляду, низька кваліфікація фахівців і особиста зацікавленість менеджменту є додатковими факторами, що сприяють фальсифікації звітності.

Фальсифікація фінансової може мати значний негативний вплив на бізнес і економіку. Вона включає маніпуляції з фінансовими даними для створення хибного уявлення про фінансовий стан підприємства, що вводить в оману інвесторів, акціонерів та інших зацікавлених сторін.

За базисами, викладеними у праці Дж.Т. Уеллса, шахрайство з фінансовими звітами скоюють три основні групи людей:

1. Представники організованої злочинності: Вони використовують фальсифікацію фінансової звітності для отримання шахрайських позик від фінансових інститутів або для створення враження надійності цінних

паперів, які вони мають намір продавати, реалізуючи схему «надуй і скинь».

2. Службовці нижчого та середнього рівня: Ці працівники можуть фальсифікувати фінансову звітність у своїй сфері відповідальності (дочірня компанія, підрозділ та інші організаційні одиниці), щоб приховати неефективність роботи або отримати премію за вищі показники.
3. Вище керівництво: Це група з найвищою ймовірністю скоєння фальсифікації, адже вони мають більше мотивації та можливостей для маніпуляцій з фінансовими звітами з метою досягнення бажаних фінансових результатів і уникнення відповідальності.

Фальсифікація фінансової звітності, як форма шахрайства, має такі характерні риси:

- навмисні дії;
- порушення вимог нормативних актів;
- викривлення показників діяльності підприємства;
- приховування розкрадань;
- можливість реалізації різними суб'єктами на різних рівнях обліку (первинні документи, облікові регістри, звітність).

Причини викривлення фінансових показників можуть бути пов'язані як з рівнем кваліфікації бухгалтерів, так і з відвертою фальсифікацією даних керівництвом або співробітниками. Викривлення фінансової звітності поділяються на суттєві та несуттєві [38, с. 422].

Суттєві викривлення настільки сильно впливають на достовірність звітності, що користувачі можуть прийняти хибні рішення. Викривлення визнається суттєвим не тільки за його розміром, але й за характером виникнення.

Несуттєві викривлення не впливають на управлінські рішення користувачів звітності.

За характером виникнення викривлення поділяються на ненавмисні та навмисні:

- ненавмисні викривлення є результатом помилок, допущених через некомпетентність, неуважність, недосконалість системи обліку і чинного законодавства. Це можуть бути пропущені суми, арифметичні чи логічні похибки, нерозкрита інформація, неточності під час обробки даних;
- навмисні викривлення здійснюються з метою введення в оману користувачів фінансової звітності для отримання незаконних вигод. Наприклад, завищення прибутку для відображення результатів роботи у вигіднішому світлі, заниження прибутку для мінімізації податків, приховування збитків або незаконних операцій.

Навмисні викривлення можуть бути:

- вуалювання: зниження конкретності звітності без порушення законодавчих актів. Наприклад, згортання активів і зобов'язань, подрібнення або об'єднання статей, використання реорганізаційних процедур.
- фальсифікація: підміна одних показників іншими, створення хибного уявлення про фінансовий стан підприємства. Наприклад, завищення вартості активів та заниження зобов'язань для завищення прибутку.

Фальсифікація фінансової звітності вважається більш кваліфікованою дією, ніж вуалювання, і може докорінно змінити результати діяльності підприємства, сприяти протиправним діям у податковій сфері та доведенню підприємства до банкрутства [39, с. 55].

Таким чином, фальсифікація фінансової звітності є серйозним порушенням, що може мати значні негативні наслідки для підприємств, інвесторів та інших користувачів звітності. Забезпечення прозорості та достовірності фінансової інформації є важливим завданням для всіх учасників фінансового ринку.

Отже, фальсифікація фінансової звітності є серйозною проблемою, що виникає з різних причин, таких як приховування або завищення доходів для

введення в оману користувачів звітності. Цей вид шахрайства може здійснюватися як організованою злочинністю, так і службовцями різного рівня, включаючи вище керівництво. Викривлення фінансових показників можуть бути суттєвими та несуттєвими, а за характером – ненавмисними або навмисними. Навмисні викривлення включають завищення прибутку, заниження податків, приховування збитків і незаконних операцій. Основні причини фальсифікації звітності включають жорстку конкуренцію, слабкий державний нагляд, низьку кваліфікацію фахівців та особисту зацікавленість менеджменту. Забезпечення прозорості та достовірності фінансової інформації є важливим завданням для всіх учасників фінансового ринку.

Для вчасного виявлення фальсифікації фінансової звітності слід виконувати низку процедур:

1. Ознайомлення з фінансовою звітністю та обліковою політикою суб'єкта господарювання: Вивчення фінансових звітів і облікової політики дозволяє зрозуміти основні підходи до ведення бухгалтерського обліку на підприємстві.
2. Визначення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на достовірність фінансової інформації та оцінка ризику фальсифікації фінансової звітності: Аналіз зовнішнього середовища і внутрішніх процесів допомагає виявити можливі ризики, що можуть призвести до фальсифікації звітності.
3. Дослідження системи внутрішнього контролю на предмет можливостей здійснення шахрайства з фінансовою звітністю: Оцінка ефективності внутрішніх контролів дозволяє визначити потенційні слабкі місця в системі, які можуть бути використані для шахрайства.
4. Проведення аналітичних процедур для виявлення незвичайних взаємозв'язків та тенденцій, що можуть бути ознаками шахрайства: Застосування аналітичних методів дозволяє виявити аномалії у фінансових даних, які можуть свідчити про фальсифікацію.

5. Розробка спеціальних контрольних процедур, спрямованих на виявлення шахрайських дій та концентрація уваги на тих, що мають найбільш суттєвий вплив на достовірність розкриття інформації у фінансовій звітності: Встановлення цільових контрольних заходів для виявлення можливих шахрайських операцій.

Незаконне привласнення активів також призводить до спотворення фінансової звітності. Наприклад, об'єкти матеріальних цінностей можуть бути неправильно відображені у складі активів. Подальше виявлення відсутності таких активів під час інвентаризації вимагає їх перекваліфікації та відображення у складі витрат звітного періоду або включення до складу дебіторської заборгованості, якщо є ймовірність її стягнення [40, с. 123].

Для покращення процесу виявлення фальсифікації фінансової звітності також варто:

- проводити регулярний внутрішній аудит та інвентаризацію активів: Це дозволяє своєчасно виявляти та виправляти помилки або шахрайські дії;
- навчати персонал: Підвищення рівня знань і навичок у сфері бухгалтерського обліку сприяє зниженню ризику допущення помилок;
- впроваджувати ефективні системи внутрішнього контролю: Надійні внутрішні контролю допомагають виявляти і запобігати шахрайству на ранніх етапах;
- залучати незалежні аудиторські компанії: Зовнішній аудит підвищує рівень довіри до фінансової звітності;
- використовувати сучасні програмні рішення: Автоматизація бухгалтерського обліку знижує ймовірність людських помилок.

Забезпечення достовірності фінансової звітності є ключовим елементом управління ризиками в бізнесі. Прозорість фінансової звітності підвищує довіру інвесторів та інших зацікавлених сторін, а також знижує ризик фінансових втрат і юридичних наслідків для підприємства. Забезпечення достовірності фінансової звітності сприяє стабільному розвитку бізнесу та довгостроковому успіху [41, с. 110].

Отже, вчасне виявлення фальсифікації фінансової звітності є ключовим аспектом для забезпечення достовірності податкової інформації. Це досягається шляхом ознайомлення з фінансовою звітністю та обліковою політикою підприємства, оцінки ризиків, дослідження системи внутрішнього контролю та проведення аналітичних процедур. Незаконне привласнення активів може викликати спотворення показників звітності, що потребує належного контролю та вчасного виявлення. Регулярний внутрішній аудит, навчання персоналу, впровадження ефективних систем контролю та залучення незалежних аудиторів сприяють підвищенню прозорості та зниженню ризиків фінансових втрат. Забезпечення достовірності фінансової звітності є важливою необхідністю для складання податкової звітності та виконання податкового обов'язку платниками податків.

РОЗДІЛ 3

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ШАХРАЙСТВАМ У ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Досвід інших країн у боротьбі з фінансовими шахрайствами є цінним джерелом знань, що може бути використаний для впровадження ефективних механізмів, профілактичних заходів та інструментів протидії цим злочинам в Україні. Хоча економіка нашої країни поки що не є високо розвиненою, Україна активно впроваджує заходи, спрямовані на зміцнення економічного потенціалу та формування конкурентоспроможної позиції на міжнародній арені.

На сьогодні ситуація ускладнюється збільшенням різновидів фінансових махінацій, зростанням кількості міжнародних злочинів і організованих груп, які здійснюють шахрайські дії за участю громадян різних держав.

Залучення досвіду іноземних практик дає можливість здійснити порівняльний аналіз національного законодавства та заходів із протидії фінансовим махінаціям у контексті міжнародних стандартів і програм. Це сприяє виявленню сильних і слабких сторін існуючих підходів, визначенню невідповідностей чи недоліків у їх застосуванні та пошуку інноваційних рішень, які можуть бути ефективно адаптовані до українських реалій.

Поглиблене дослідження світового досвіду у цій сфері дозволяє виділити найбільш результативні стратегії, адаптувати їх до місцевих умов і розробити комплексну програму боротьби з фінансовими шахрайствами в Україні. Це стане основою для створення стабільних і дієвих інструментів протидії, які допоможуть забезпечити фінансову безпеку та стабільність економічної системи нашої держави.

Варто зазначити, що у багатьох країнах світу за фінансові шахрайства передбачено кримінальну відповідальність. Наприклад, у Німеччині інвестиційні махінації регулюються положеннями Кримінального кодексу [42]. Зокрема, законодавство визнає злочином ситуації, коли шахраї залучають

депозитні кошти, надаючи неправдиві дані про їхню дохідність або приховуючи важливу інформацію про ризики, які можуть вплинути на рішення щодо інвестування.

Китайський підхід до захисту прав споживачів фінансових послуг базується на загальних ознаках незаконної діяльності, а не на переліку конкретних методів. Законодавство визначає, що будь-яке незаконне залучення фінансів або порушення фінансової дисципліни розглядається залежно від обсягів залучених коштів та їхнього використання [43].

В американській правовій системі боротьба з шахрайством у фінансовому секторі також займає важливе місце. Останні роки у Сполучених Штатах відзначаються значним зростанням випадків фінансових шахрайств, які тісно пов'язані з активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій і глобальної мережі Інтернет. Більшість таких правопорушень у США карається кримінальною або адміністративною відповідальністю. Наприклад, стаття 1344 розділу 18 Кодексу законів США передбачає кримінальну відповідальність за обман фінансових установ [44]. Порушникам можуть загрожувати до 30 років позбавлення волі та/або штраф у розмірі до 1 мільйона доларів США. Ця норма є дієвим механізмом у протидії злочинам, які негативно впливають на фінансову систему країни. Загалом, уряд запровадив чіткі напрями протидії незаконним діям, серед яких:

- викрадення комерційної інформації з приватних баз даних для її подальшого незаконного використання, змін або дій, що можуть створити ризики для фінансової стабільності компаній;
- незаконне проникнення до приватних комп'ютерних мереж із подальшим використанням їх для фінансової вигоди;
- поширення неправдивої інформації про підприємства через Інтернет, що може створити перешкоди для їхнього розвитку або фінансової стабільності;
- перехоплення та незаконне використання комерційних бездротових комунікаційних ліній [44].

Попри значний прогрес у США в удосконаленні заходів боротьби з фінансовими шахрайствами, їхня стратегія досі не є досконалою. Федеральна влада поки не змогла повністю ліквідувати масштаби незаконних фінансових операцій, навіть із прийнятими законодавчими та нормативними актами. До того ж залишаються нерозв'язаними питання ефективної координації роботи правоохоронних і моніторингових структур, що впливає на загальну ефективність протидії фінансовим злочинам.

У країнах Європейського Союзу фінансові піраміди, які є одним із проявів фінансових махінацій, заборонені законодавством і найчастіше кваліфікуються як кримінальне правопорушення. Такий підхід сприяє захисту громадян від значних фінансових втрат та зміцненню фінансової стабільності. Наприклад, у Німеччині Кримінальний кодекс встановлює покарання за інвестиційне шахрайство [42]. Проте німецьке законодавство визнає злочином лише ті випадки залучення коштів, які супроводжуються наданням неправдивої інформації про дохідність інвестицій широкому колу осіб або приховуванням невігідних фактів чи інших важливих обставин, що можуть вплинути на ухвалення рішення щодо інвестування.

Аналізуючи досвід Великобританії у протидії фінансовому шахрайству, слід зазначити, що на загальнонаціональному рівні були впроваджені спеціальні програми [45]. Відповідно до них, кожне підприємство країни зобов'язане мати співробітника, до посадових обов'язків якого входить контроль за дотриманням законодавства у сфері боротьби з фінансовими злочинами.

Крім того, такі працівники щороку проходять обов'язкове навчання, спрямоване на оновлення знань про сучасні методи виявлення та протидії шахрайству, а також про зміни у законодавстві. У разі виявлення фактів порушень ці фахівці зобов'язані вживати відповідних заходів. За невиконання цих обов'язків вони можуть нести як адміністративну, так і кримінальну відповідальність.

Британська система також включає:

- регуляторні механізми, що визначають процеси моніторингу, виявлення та запобігання шахрайству на підприємствах;
- ефективні інструменти для регулюючих органів і правоохоронних структур, які сприяють попередженню та розкриттю випадків фінансового шахрайства;
- судову систему, наділену широкими повноваженнями у розгляді справ, пов'язаних із фінансовими злочинами;
- активну участь суспільства, яке виконує важливу роль у виявленні, запобіганні та профілактиці фінансових порушень.

Таким чином, підхід Великобританії до боротьби з фінансовим шахрайством є комплексним і включає всі рівні – від підприємств до судової системи та громадськості.

У багатьох країнах світу, включаючи майже всі держави Європейського Союзу, діяльність фінансових пірамід, яка є однією з форм фінансового шахрайства, визнається незаконною та зазвичай підпадає під кримінальну відповідальність [45]. Примітно, що австрійське кримінальне законодавство є одним із небагатьох, яке прямо забороняє створення фінансових пірамід. Воно визначає відповідальність за такі дії, як організація або заснування пірамід, залучення нових учасників шляхом проведення заходів, поширення інформації та інші дії, що сприяють розширенню схеми. В основі таких пірамід лежить модель, де вигода учасників залежить виключно від залучення нових членів до системи.

На сьогодні фінансові піраміди визнані нелегальними у багатьох країнах, серед яких Австралія, Албанія, Болгарія, Бразилія, Канада, Китай, Колумбія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Іран, Італія, Японія, Малайзія, Мексика, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, ПАР, Шрі-Ланка, Швейцарія, Таїланд, Великобританія, США та багато інших [22].

Також слід підкреслити, що кримінальні кодекси окремих пострадянських країн містять спеціальні норми, які регулюють питання

діяльності фінансових пірамід або незаконного залучення вкладів. Відмінність полягає у підході до кваліфікації таких злочинів: на відміну від законодавства України, де це здебільшого розглядається як посягання на власність, у зазначених країнах такі дії трактуються як порушення у сфері підприємницької діяльності чи економічних відносин.

Фахівці вважають, що найбільше випадків корпоративного шахрайства фіксується в таких сферах, як банківська та фінансова діяльність, виробництво, охорона здоров'я та соціальна сфера. На глобальному рівні відзначено, що рівень шахрайства у фінансових установах зарубіжних країн значно нижчий, ніж в Україні. Одним із пояснень цього є те, що втрачена репутація серйозно ускладнює подальше працевлаштування в тій самій галузі. Окрім того, за кордоном організації частіше виявляють такі випадки, що зменшує загальний масштаб корпоративного шахрайства [46, с. 213].

В Україні ситуація інша: кількість таких правопорушень значно більша. Наприклад, результати глобальних досліджень економічних злочинів показують значне збільшення випадків шахрайства в українських компаніях, зокрема серед працівників, зокрема, серед вищого керівництва [13]. Додатково зазначено, що випадки шахрайства з боку працівників виникають майже вдвічі частіше, ніж з боку зовнішніх осіб. Тим не менше, експерти вважають, що найбільшим викликом для будь-якої організації є не її власні працівники, а постачальники, з якими організація має регулярні контакти.

Отже, українським підприємствам важливо зосередитися на зміцненні управління ризиками в відносинах з третіми сторонами, що є основною стратегією для запобігання фінансовому шахрайству. Це можна досягти шляхом проведення корпоративних розслідувань, перевірок доброчесності партнерів та впровадження інших заходів [47]. Крім того, необхідно активно повідомляти про випадки шахрайства, скоєні працівниками організацій, оскільки це може допомогти уникнути подібних ситуацій у майбутньому та покращити запобігання зловживань з боку "недобросовісних" співробітників.

З розвитком фінансових ринків сучасні умови вимагають особливої уваги до виявлення ризиків шахрайства на ринку цінних паперів, де ці інструменти використовуються не тільки в шахрайських схемах, але й у процесах відмивання грошей. В інших країнах було введено юридичний механізм "кваліфікованого інституційного інвестора", який служить засобом зниження фінансових ризиків на фондових ринках, забезпечуючи їх більш ефективне функціонування. Кваліфікований інституційний інвестор — це особа, яка здатна належним чином оцінювати системні ризики, пов'язані з інвестиціями в певні інструменти власного капіталу, і самостійно здійснювати операції з цінними паперами на основі цих оцінок. Статус такого інвестора вже визначений законодавчо в США, де він має право брати участь у торгівлі цінними паперами з іншими інституційними інвесторами без необхідності реєстрації цих цінних паперів в Комісії з цінних паперів та бірж. Однак для отримання цього статусу необхідно мати щонайменше 100 мільйонів доларів [45]. Пропонується застосувати цей передовий досвід в Україні.

Шахрайство в галузі страхування є глобальною проблемою і не обмежується лише Україною. Наприклад, щорічно канадський ринок страхування втрачає близько 1,8 мільярда доларів через шахрайські дії. В Канаді діє Канадське бюро страхування, спеціалізована організація, що має мережу агентств по всій країні. 75 агентів цієї організації співпрацюють із 200 страховими компаніями, допомагаючи їм перевіряти сумнівні виплати. Один слідчий у Торонто, наприклад, щомісяця перевіряє близько 10 таких запитів. Щорічні фінансові збитки канадських страховиків у сфері страхування від нещасних випадків оцінюються приблизно в 500 мільйонів доларів США [46]. У США орган нагляду за страховими питаннями створив спеціальний відділ, відомий як Бюро боротьби з шахрайством. Штати Нью-Джерсі та Нью-Йорк є лідерами серед усіх штатів Сполучених Штатів за рівнем страхового обману. Згідно з дослідженням Коаліції проти страхового обману, "щорічні фінансові втрати, які страхові компанії в США зазнають внаслідок шахрайських дій своїх клієнтів, складають в середньому близько 80 мільярдів доларів США" [46].

Дослідження також показують, що "середньостатистична американська сім'я щороку втрачає від 400 до 700 доларів США через страхові шахрайства" [46]. Збитки американських страхових компаній від фінансових порушень лише в сегменті автострахування оцінюються в 16 мільярдів доларів США щорічно.

За даними Європейського страхового комітету, втрати страхових компаній у розвинених країнах, пов'язані з шахрайськими діями страхувальників, становлять близько 30% від загальної суми всіх страхових виплат. Наприклад, Бюро контролю за страховою компанією PZU в Польщі повідомляє, що "незаконно набуті страхові вимоги в країні складають 20% від загальної суми всіх виплат". Британське бюро страхових шахрайств оцінює збитки страховиків від різних видів шахрайства в 3,1 мільярда доларів США [47]. За даними Федеральної асоціації німецьких страхових компаній, приблизно 10% всіх страхових виплат у Німеччині пов'язані з кримінальними операціями, а близько 10% усіх виплат припадає на "автомобільні бази". Аналогічний рівень страхових шахрайств спостерігається в США та Франції, а також на рівні приблизно 5% у Нідерландах. За оцінками експертів, "близько 90% усіх випадків страхового шахрайства припадає на індивідуальних шахраїв, і лише 10% – на злочинні групи" [23].

Отже, основними напрямками у боротьбі зі страховим шахрайством у світовій практиці є: об'єднання зусиль усіх страхових компаній для протидії шахрайству; пошук додаткових ресурсів для створення центрального банку даних; забезпечення дотримання встановлених норм поведінки усіма учасниками ринку; захист корпоративного капіталу.

Шахрайства в Інтернеті стали значною проблемою як в Україні, так і в інших країнах світу, набуваючи серйозних масштабів у останні роки. За даними Європолу, кіберзлочинність охопила всі країни ЄС, і в основному це стосується фінансових шахрайств. Згідно з дослідженнями Європейської комісії, 8% користувачів Інтернету в ЄС стали жертвами крадіжки особистих даних, а 12% постраждали від різного роду інтернет-шахрайств. Шкідливі

програми завдають шкоди мільйонам користувачів, і кількість банківських шахрайств через Інтернет зростає з кожним роком. Крім того, в доповіді ЄС зазначено, що лише 30% усіх випадків кіберзлочинів, таких як шахрайства та крадіжка особистих даних, потрапляють до правоохоронних органів завдяки зверненням жертв.

Кібератаки стали значним викликом у сучасному світі. Уряди та компанії по всьому світу стикаються з новим видом шахрайства – кібератаками, які часто фінансуються державами або здійснюються хакерами з політичними або ідеологічними цілями, а також терористичними організаціями. Для таких зловмисників кібератака – це не спосіб особистого збагачення, а інструмент досягнення геополітичних цілей, таких як порушення стабільності державних структур, крадіжка персональних даних, інтелектуальної власності, а також збору інформації для доступу до критичної інфраструктури. Тому країни активно працюють над мінімізацією цих загроз.

Отже, фінансові шахрайства є глобальною проблемою, хоча економічно розвинені країни активно працюють над удосконаленням механізмів боротьби з ними. Досвід цих країн свідчить, що в умовах сучасності недостатньо лише криміналізувати такі дії. Важливо забезпечити прозорість фінансових операцій на ринку і зробити так, щоб дані про рух коштів були відкритими та доступними для аналізу. Регулятори фінансових ринків повинні тісно співпрацювати і вживати всіх необхідних заходів для запобігання махінаціям та шахрайству.

Для розвитку фінансової системи важливо захищати її від кримінальних і шахрайських втручань. Важливу роль у цьому процесі відіграють юридичні, економічні та моральні інструменти. Адже рівень захисту фінансової системи напряду впливає не тільки на інтереси фінансових установ та їхніх клієнтів, але й на фінансову стабільність країни загалом.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на основі комплексного аналізу теоретичних положень, норм вітчизняного та зарубіжного законодавства розглянуто правові засади протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах. У результаті проведеного дослідження сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на досягнення поставленої мети.

Доведено, що фінансові шахрайства є складним і багатогранним явищем, яке охоплює широке коло протиправних діянь, що здійснюються з метою незаконного збагачення. З'ясовано, що фінансові шахрайства можуть набувати різних форм, таких як фальсифікація фінансової та податкової звітності, маніпуляція з активами та пасивами підприємств, а також вчинення діянь з метою ухилення від сплати податків чи приховування такого ухилення. Систематизовано, що види фінансових шахрайств включають: шахрайство з податками, митне шахрайство, фальсифікація бухгалтерської та фінансової звітності, шахрайські операції з цінними паперами. Кожен з вказаних видів фінансових шахрайств має свої специфічні ознаки та механізми здійснення, що потребують окремого розгляду в контексті їх впливу на податкові правовідносини.

Актуалізовано, що визначення об'єктивної та суб'єктивної сторін фінансових шахрайств є важливим для правильного їх трактування та кваліфікації. Зазначено, що об'єктивно фінансове шахрайство полягає в здійсненні незаконних фінансових операцій, що призводять до матеріальних збитків для держави чи інших суб'єктів господарювання. Суб'єктивна сторона полягає у наявності у шахрая умислу на завдання шкоди та отримання незаконної вигоди. Відповідно, для кваліфікації фінансового шахрайства потрібно доводити наявність наміру здійснити дії з метою обману або приховування протиправних дій.

Визначено, що фінансові шахрайства характеризуються такими ознаками, як умисел, приховування інформації, маніпуляція з фінансовими даними та документами, а також систематичність і тривалість таких дій.

Особливість шахрайств у податкових правовідносинах полягає у використанні різних схем ухилення від податків, у тому числі через фальсифікацію фінансової звітності, недекларування активів, а також маніпуляції з цінами на товари або послуги для заниження податкових зобов'язань платників податків. Фінансові махінації у податковій сфері можуть бути пов'язані з відмиванням коштів, ухиленням від податків, фальсифікацією звітності та іншими методами шахрайства, які порушують основні принципи податкового законодавства. Важливими характеристиками таких махінацій є їхній складний характер і використання різних технічних та юридичних інструментів для маніпулювання фінансовими результатами підприємства з метою зниження податкових зобов'язань або отримання незаконних податкових пільг.

Встановлено, що шахрайські дії у податкових правовідносинах, полягають в ухиленні від сплати податків, недекларуванні доходів або неправомірному зниженні податкових зобов'язань. Основними схемами таких дій є фальсифікація фінансової звітності, створення «фіктивних» підприємств, маніпуляція з податковими накладними та відшкодування податку на додану вартість. Подібні схеми мають різноманітні варіанти та застосовуються в залежності від умов і мети порушників податкового законодавства. Визначено, що найпоширенішими у податкових правовідносинах є схеми шахрайств, що спрямовані на ухилення від сплати податків або незаконне відшкодування податкових зобов'язань. На жаль, вже класичною є схема «створення податкового кредиту», де шахраї використовують фіктивні контракти з неіснуючими підприємствами для отримання надмірних податкових пільг або відшкодування податку на додану вартість. Іншою схемою є маніпуляції з доходами, де підприємства штучно зменшують обсяги продажів або завищують витрати для зменшення оподатковуваного прибутку.

Митне шахрайство є одним із найпоширеніших серед різновидів фінансових шахрайств та пов'язане з ухиленням від сплати митних платежів або порушенням митних процедур. Митні шахрайства включають незаконне заниження митної вартості товарів, підробку документів для ввезення товарів,

а також використання «фіктивних» товарів для реекспорту з метою незаконного відшкодування митних зборів.

Доведено, що виявлення фальсифікацій з фінансовою звітністю є важливою частиною протидії фінансовим шахрайствам у податкових правовідносинах. Для цього варто використовувати різноманітні методи, такі як внутрішні аудити, аналітичні процедури, використання сучасних програмних засобів для моніторингу фінансових операцій, а також розробка ефективних контрольних заходів, спрямованих на попередження фінансових шахрайств.

Здійснений аналіз досвіду зарубіжних країн у боротьбі з фінансовими шахрайствами дозволяє визначити ефективні підходи до запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності за вчинення фінансових шахрайств у податкових правовідносинах. Країни з високим рівнем фінансової прозорості, такі як США та країни ЄС, використовують сучасні технології, зокрема штучний інтелект і блокчейн для автоматизації процесів моніторингу та виявлення фінансових шахрайств. Актуальним є розвиток ініціатив щодо обміну інформацією між країнами-членами ЄС, що сприяє запобіганню транскордонним шахрайствам.

Підсумовано, що актуальним для України є досвід протидії податковим шахрайствам в США, де застосовуються автоматизовані системи для виявлення аномалій у фінансових звітах, що дозволяє ефективно та завчасно виявляти ухилення від сплати податків. Варто звертати увагу і на досвід Великобританія, Німеччина та інших країн, що активно співпрацюють з міжнародними правоохоронними органами для боротьби з фінансовими шахрайствами. Застосування досвіду діяльності спеціалізованих органів з протидії фінансовим шахрайствам, що здійснюють моніторинг та розслідування шахрайств, а також активно розвивають інструменти для фінансового контролю та аудиту є актуальним і для нашої системи протидії.

Вважаємо, що враховуючи актуальний зарубіжний досвід, в Україні необхідно впровадити комплексний підхід в системі протидії фінансовим шахрайствам, зокрема і в податкових правовідносинах, а саме:

- удосконалити нормативно-правову базу в системі протидії фінансовим шахрайствам, включаючи стандарти та рекомендації щодо фінансової звітності для підприємств, що дозволить виявляти фінансові шахрайства на ранніх етапах;
- розвивати інфраструктуру для автоматизації бухгалтерського обліку та використання штучного інтелекту для виявлення аномалій у фінансовій та податковій звітності з метою запобігання шахрайствам. Системи моніторингу та аналітики дозволять зробити вказані процеси більш прозорими;
- налагодити співпрацю між податковими органами та приватними аудиторськими компаніями з метою виявлення та попередження фінансовим шахрайствам. Регулярні внутрішні аудити та ефективні системи контролю також допоможуть у запобіганні проявам податкових шахрайств;
- співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Європол та Інтерпол, для обміну досвідом та ефективної протидії фінансовим шахрайствам, що мають транснаціональний характер;
- оптимізувати та посилити заходи правового впливу в межах відповідальності за фінансові шахрайства у податкових правовідносинах. У перспективі варто розглянути можливість створення спеціалізованих підрозділів в правоохоронних органах, що матимуть спеціальну компетенцію в розслідуванні фінансових шахрайств.

Зазначена ефективна інтеграція передових міжнародних практик та сучасних технологій у систему боротьби з фінансовими шахрайствами допоможе Україні значно покращити стан дотримання податкового законодавства та ефективність наповнення бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Браун Дж., Харрісон К. Протидія шахрайству: методи і практики. К.: Вид-во «Юрінком Інтер», 2021. 350 с.
2. Пилипенко І. Правові засади боротьби з фінансовим шахрайством у податкових правовідносинах. *Юридична наука*. 2022. Вип. 2. С. 45-57.
3. Коваленко О.О. Виявлення та запобігання фальсифікації фінансової звітності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2020. Вип. 6. С. 120-132.
4. Смирнов В.І. Фінансове шахрайство в податковій сфері: правові аспекти та методи боротьби. Київ: *Наукова думка*, 2019. 275 с.
5. Дж.Т. Уеллс. Шахрайство: аналіз, виявлення та протидія. М.: Альпіна Паблішер, 2018. 400 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
7. Білик Ю.М. Оцінка ризиків фальсифікації фінансової звітності. *Аудиторська практика*. 2021. Вип. 1. С. 55-63.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2017. 1736 с.
9. Євдокимова М. Аналіз системи внутрішнього контролю підприємств. *Фінанси України*. 2019. Вип. 7. С. 85-94.
10. Чернишов Г. М. До питання про визначення фінансового шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2014. Вип. 26. С. 230–234.
11. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Чорнуцький С. П. Суть і методика виявлення фактів фінансового шахрайства. *Економіка та держава*. 2017. № 7. С. 127–131.

13. Бура О. В., Добровольська І. І. Фінансове шахрайство в Україні та заходи протидії. URL : <http://libfor.com/index.php?newsid=2879>.
14. Дослідження з виявлення фінансових шахрайств. *Міжнародний журнал економіки та управління*. 2022. Вип. 5. С. 101-112.
15. Головкін О.В. Методи запобігання шахрайствам у фінансовій звітності. *Економіка і право*. 2020. Вип. 4. С. 233-242.
16. Савченко С.П. Особливості боротьби з фінансовими шахрайствами у сфері податкових правовідносин. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 67-76.
17. Підручник з аудиторства: теорія і практика. Під ред. І.М. Москаленка. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 512 с.
18. Голосніченко Д. Запобігання фальсифікації фінансової звітності: теоретичні та практичні аспекти. *Бізнес та безпека*. 2020. Вип. 9. С. 102-111.
19. Лазаренко О.Ф. Ризики фінансового шахрайства у податковій сфері. *Фінанси України*. 2021. Вип. 3. С. 77-88.
20. Хамига Ю. Основні заходи протидії фінансовому шахрайству в Україні. Тернопільський національний економічний університет. 2019. С.133- 136.
21. Науменко П.М. Внутрішній аудит як засіб виявлення шахрайств. *Аудиторська діяльність*. 2019. Вип. 2. С. 34-45.
22. Міжнародний досвід: як контролюють надання соціальної підтримки у країнах Європи. URL: <https://zaholovok.com.ua/mizhnarodniidosvid-yak-kontrolyuyut-nadannya-sotsialnoji-pidtrimki-u-krajina-kh-jevropi>.
23. Хеленюк М. Форензик: європейський досвід vs. українські реалії. *Юридична газета*. 2021. № 8 (738). URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/forenzik-evropeyskiydosvid-vs-ukrayinskiirealiyi>.
24. Регламент Ради (ЄЕС) N 2913/92, що засновує Митний кодекс співтовариства : Регламент Європ. екон. співтовариства від 12.10.1992 № 2913/92 : станом на 1 трав. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_742#Text

25. Регламент Ради (ЄС) № 1798/2003 від 7 жовтня 2003 року про адміністративне співробітництво у сфері податку на додану вартість і про скасування Регламенту (ЄЄС) № 218/92 URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2003/1798/oj>.
26. Регламент Ради (ЄС) № 904/2010 від 7 жовтня 2010 року про адміністративне співробітництво та боротьбу з шахрайством у сфері податку на додану вартість URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2010/904/oj>
27. Джонсон Л. Податкове шахрайство: механізми виявлення та протидії. Пер. з англ. К.: Фінанси і статистика, 2020. 290 с.
28. Інструкція про порядок проведення інвентаризації активів та зобов'язань. Затверджена наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text>
29. Козак В.Р. Система внутрішнього контролю на підприємствах: стан і перспективи. *Управління фінансами*. 2021. Вип. 5. С. 99-110.
30. За 11 місяців 2024 року митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 17,8 млрд грн URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-11-misiatsiv-2024-roku-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-178-mlrd-grn-1933>
31. Пономарьов А.Г. Фінансове шахрайство у податковій сфері: теоретичні аспекти та методи протидії. *Юридична освіта*. 2019. Вип. 3. С. 59-68.
32. Європейські стандарти фінансової звітності та внутрішнього контролю. Посібник для фахівців. К.: ІнформАгентство, 2020. 480 с.
33. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства : Конвенція Ради Мит. Співробітництва від 09.06.1977 : станом на 23 трав. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text
34. Конвенція про тимчасове ввезення (укр/рос) : Конвенція Ради Мит. Співробітництва від 26.06.1990 : станом на 15 трав. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_472#Text

35. Робертсон Дж. Фальсифікація фінансової звітності: сучасні виклики та методи протидії. М.: Вершина, 2021. 368 с.
36. Процедури внутрішнього аудиту: кращі практики та рекомендації. Під ред. І.П. Носальського. К.: Вид-во «Професіонал», 2022. 436 с.
37. Ткаченко О.В. Особливості виявлення фінансових шахрайств у банківському секторі. *Фінансовий сектор*. 2020. Вип. 3. С. 134-142.
38. Золотарьова Л.М. Аудиторський контроль: методи та інструменти. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 422 с.
39. Кулиш В.В. Розслідування фінансових шахрайств: сучасні підходи та методи. *Фінансове право*. 2021. Вип. 2. С. 55-64.
40. Олійник С.В. Особливості правового регулювання фінансових правопорушень в Україні. *Юридична наука*. 2019. Вип. 3. С. 123–129.
41. Пархоменко Н.Г. Механізми протидії фінансовим шахрайствам в умовах глобалізації. *Економіка і держава*. 2021. Вип. 4. С. 110–117.
42. German Criminal Code. URL: <http://www.legislationonl/criminal-codes>.
43. Criminal Law of the People's Republic of China. URL: <http://www.cecc.gov/resources/legal-provisions/criminal-law-of-the-peoples-republic-of-china>.
44. United States Code, USC. URL: <https://www.govinfo.gov/app/collection/uscode/>
45. Malyniak B.S., Martyniuk O.M., Kyrylenko O.P. Corruption and efficiency of public spending in states with various public management types. *Economic Annals-XXI: Volume 178, Issue 7-8, Pages: 17-27, September 30, 2019*. URL: <http://soskin.info/en/ea/2019/178-7-8/EconomicAnnals-V178-02>. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V178-02> (Scopus).
46. Хамига Ю.Я. Корупція – основний фактор, який впливає на ризик фінансового шахрайства. Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса: МГУ, 2019. С. 212-214.

47. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020 року: результати опитування українських організацій. Виведення шахрайства з тіні. URL : <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crimesurvey.html>.
48. Чернявский С.С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: наук.-теорет. журн.* 2018. № 6. С. 89–100.